

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEYUGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-research Journal**CREATIVE WRITING IN
ENGLISH, MARATHI, HINDI
LITERATURE AND
TRANSLATION STUDIES**

... Organized by ...

*Aadishakti Dhandai Mata Shikshan Prasarak Sanstha's***LATE ANNASAHEB R. D. DEORE ARTS AND SCIENCE COLLEGE**

Mhasadi, Tal. Sakri, Dist. Dhule - 424304 (M.S.) India

... Guest Editor ...

Prin. (Dr.) S. R. Patil

... Chief Editor ...

Dr. Dhanraj T. Dhangar

... Executive Editors ...

Mr. Hemantkumar D. Patil**Dr. V.S. Adhave | Dr. Vanita T. Pawar****Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON**

४१.	साहित्य अनुवाद : प्रक्रिया आणि स्वरूप	११५
	डॉ. प्रदीप औजेकर	
४२.	अनुवादित साहित्य संकल्पना व स्वरूप	११८
	प्रा. डॉ. रामलीला सुदामराव पवार	
४३.	'गाव कुठे आहे या कथासंग्रहातील अभिव्यक्त होणारी सृजनशीलता'	१२१
	प्रा. गौतम बाबुलल थोरात	
४४.	सर्जनशील लेखन आणि अनुवादीत साहित्य	१२४
	प्रा. बी. बी. गायकवाड	
४५.	अनुवाद साहित्याचे स्वरूप आणि सांस्कृतिक महत्त्व.....	१२७
	प्रा. डॉ. हिरालाल सोमा पाटील	
४६.	अनुवाद प्रक्रिया आणि सांस्कृतिक परिप्रेक्ष्य.....	१२९
	डॉ. जितेंद्र शामसिंग गिरासे	
४७.	साहित्यिक दादासाहेब मोरे यांच्या कादंबरीतील सृजनशीलता - एक दृष्टिक्षेप.....	१३१
	प्रा. रवींद्र पी. नगराळे	
४८.	मारुती चित्तमपल्लींच्या साहित्यातील सर्जनशील निसर्गाविष्कार.....	१३४
	प्रा. सचिन अशोक पाटील	
४९.	अनुवाद प्रक्रिया आणि मराठी साहित्य	१३५
	प्रा. डॉ. माधव कदम	
५०.	अनुवाद प्रक्रिया आणि सृजनशीलता	१३७
	प्रा. डॉ. सतीश मस्के	
५१.	अनुवादित मराठी साहित्याची परंपरा.....	१४०
	प्रा. शरद तुकाराम आंबेकर	
५२.	परजा (अनुवादित कादंबरी).....	१४२
	प्रा. सुलतान पवार	
५३.	सृजनशील लेखन आणि अनुवाद	१४५
	प्रा.डॉ. वसुमती पी. पाटील	
५४.	प्राचार्य अण्णासाहेब सदाशिव शंकरराव माळी यांच्या साहित्यातून दिसणारी सर्जनशीलता	१४७
	प्रा. मंगेश पाटील	
५५.	मराठीतून हिंदी भाषेमध्ये अनुवादित भटक्या समाजातील आत्मकथा : आकलन आणि आस्वाद.....	१५२
	प्रा. डॉ. प्रशांत लगडे	
५६.	ह. मो. मराठे यांच्या कादंबरीतील सर्जनशीलता	१५५
	डॉ. वाल्मिक शं. आढावे	
५७.	अनुवादप्रक्रिया आणि मराठी सहित्य	१५८
	डॉ. मिलिंदकुमार भिकाजी देवरे	
५८.	पु. ल. देशपांडे यांच्या व्यक्ती आणि वल्लीतील चितळे मास्तरांचा मानसशास्त्रीय दृष्टीकोनातून चिकित्सक अभ्यास	१६१
	श्री. ज्ञानसागर संतोष सुर्यवंशी	

हिंदी

५९.	हिंदी महिला कथा साहित्य में कृष्णासोबती की सर्जनात्मकता	१६५
	प्रा. डॉ. वनिता त्र्यंबक पवार-निकम	
६०.	रूपसिंह चंदेल का 'गलियारे' उपन्यास का मराठी में अनुवाद : एक विवेचन	१६८
	प्रा. डॉ. अनिता नेरे, प्रा. अनिता रोहिदास राजवंशी	
६१.	अन्य भाषाओं में से हिंदी में अनुवादित साहित्यिक रचनाएँ	१७१
	डॉ. करुणा दत्तात्रय अहिरे	

सृजनशील लेखन आणि अनुवाद

प्रा.डॉ. वसुमती पी. पाटील

मराठी विभाग प्रमुख,

व्ही. यु. पाटील कला व

कै. डॉ. बी. एम. देमले विज्ञान महाविद्यालय

साक्री, ता. साक्री, जि. धुळे

संस्कृती आणि समाज यांच्या जडणघडणीत साहित्याचा मोठा वाटा असतो. साहित्यामुळे मनुष्यजीवनात आनंद निर्माण होतो. साहित्यिक हा समाजचा घटक असतो. साहित्यिक समाजाचा सर्वांगीण अभ्यास करतो अर्थात समाजातील जीवनपध्दती, बंधुत्वभाव, निसर्ग, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, इ. सर्व बाबींचा त्यात समावेश होतो. साहित्यिक त्या अभ्यासातून दर्जेदार साहित्य निर्माण करित असतो. साहित्यिकाने निर्माण केलेल्या साहित्यकृतीतून जो जीवनाशय व्यक्त होतो त्याला सामाजिक संदर्भ असतो. त्या त्या साहित्याचा प्रभाव समाजावर पडतो व त्यातून प्रबोधन ही घडत असते. साहित्य मग ते कोणत्याही भाषेत असो साहित्याचे योगदान हे निश्चितच महत्त्वपूर्ण आहे. त्याचप्रमाणे साहित्यिकाच्या जडणघडणीत देखील समाजातील विविध घटकांचा हातभार लागलेला असतो.

साहित्यनिर्मिती ही एक अलौकिक घटना असते. साहित्यिकाला प्रतिभा शक्तीची देणगी लाभलेली असते. तसेच संवेदनशीलता, ग्रहणशक्ती, स्मरणशक्ती आणि निवड यांमधून साहित्यिक आपल्या सृजनशील लेखनास प्रारंभ करतो. संवेदनशील मनाची ठेवण वेगळी असते. साहित्यिकाने घेतलेल्या अनेक विध अनुभवांपैकी काही अनुभव त्याच्या 'नेणिवेत' जाऊन बसतात. 'नेणिवे' चे विश्व वेगळे असते. त्यामध्ये सतत वेगवेगळ्या गोष्टींची भर पडत असते. परंतु जाणिवेच्या पातळीवर एखादी घटना घडल्यानंतर आणि नेणिवेच्या विश्वातील वेगवेगळ्या गोष्टी एकत्र येतात व अनुभवांचे अनुभूतीमध्ये न्यांतर होते. साहित्यिकांना आलेल्या अनुभवांना भावना, विचार, नोंदवर्ष यांची जोड मिळते आणि अनुभवांची अनुभूतीत झालेले रुपांतर हो विलक्षण बाब ठरते ती म्हणजेच सृजनात्मक लेखनाची सुरुवात होय. अनेकदा ही प्रक्रिया इतक्या वेगाने होते की, साहित्यिकास देखील त्याची कल्पना नसते.

मनःशक्तींशी ग्रहण, मनन, स्मरण, निवड या सर्व क्षमतांचा संबंध घेतो तेव्हाच सृजनात्मक लेखन निर्मिती होते. तसेच या लेखनाच्या निर्मितीसाठी मात्र त्या त्या भाषिक पर्यावरणाच्या, संस्कृतीचा विचार देखील तितकाच महत्त्वपूर्ण ठरतो. अनुभवांचे अनुभूतीत रुपांतर होणे आणि त्या अनुभूतीला शब्दांत मांडणे किंवा अभिव्यक्त करणे मात्र नारेवरची कसरत असते. अनुभूतीची अभिव्यक्ती पुढे जाऊन व्यापकरूप धारण करित असते. साहित्यिक हा सृजनाचा फक्त साक्षीदार असतो. सृजनशील लेखकांचे संस्कार, त्याची जीवनदृष्टी, समाज, समाजातील चाली-रीती, रुढी-परंपरा, तत्वज्ञान, समजुती या सर्व गोष्टींचा परिणाम त्याच्या सृजनशील लेखनावर होत असतो सृजनशील लेखन हे मनाचा एक विशिष्ट टप्पा घेऊन अवतरत असते आणि त्या मनात उठणाऱ्या विविध भाव तरंगांचा संबंध समाजव्यवस्थेशी असतो. तसे नविले तर साहित्यिक हा समाजाचा घटक असल्यामुळे त्या त्या सृजनशील लेखनावर त्या सामाजिक पर्यावरणाचा प्रभाव त्यावर असतो हे मान्य करावे लागते तरी देखील त्या साहित्यिकाला, अनुभवाच्या जबरूपासाठीचे स्वातंत्र्य असते. आशय मांडणीसाठी देखील तो

आपल्या स्वातंत्र्याचा वापर करित असतो कारण त्या त्या सृजनशील लेखनातील अनुभूती ही फक्त साहित्यिकापुरती मर्यादित नसून ती सहजपणे लोकांपर्यंत पोहचण्यासाठीच असते. प्रत्येक संवेदनशील मनाने त्याची नोंद घेतली पाहिजे अर्थात सृजनशील लेखनाचा प्रवास म्हणजे अनुभव अनुभूती आणि अभिव्यक्ती असा होय.

सृजनशील लेखनाचा जो प्रवास आहे त्या अनुषंगाने अनुवाद प्रक्रियेच्या बाबतीत मात्र उलट प्रवास असतो काहीसा गुंतागुंतीचा पण असतो. अनुवादामध्ये एका भाषेकडून अनुभूतीकडे आणि त्याच अनुभूतीतून दुसऱ्या भाषेकडे असे असते. अनुवाद एक प्रकारचा शोध असतो, प्रक्रिया असते. अनुवाद करण्यासाठी जिज्ञासा असावी लागते. आजच्या जागतिकीकरणाच्या युगात जगाला खंड्याचे स्वरूप प्राप्त झाले असून निरनिराळी भाषा बोलणारे लोक त्यांचे विचार जाणुन-समजून घेण्यासाठी आज अनुवादाची अनिवार्यता जाणवू लागली आहे. अनुवादासाठी इतरांच्या जीवनपध्दती, वैचारिकता याबद्दल जिज्ञासा असावी लागते. अनुवाद प्रक्रियेचा हा पहिला टप्पा असून ती अनुवादाची प्रेरणा ठरते. अनुवाद प्रक्रियेसाठी समता, नम्रता, सहानुभूती या सर्व गुणांचा अंतर्भाव त्या अनुवादामध्ये असावे लागतात. वेगवेगळ्या भाषामध्ये ज्ञान-विज्ञान, साहित्य कला इ. क्षेत्रात काय चालले आहे त्याची माहिती घेण्यासाठी अनुवादाची आवश्यकता असते. प्रारंभी अनुवादामुळे काय घडू शकते हे पाहिले तर लक्षात येते की, अनुवादातून आत्मपरीक्षण होत असते. आपली भाषा, आपले साहित्य कुठे आहे. अर्थात त्यांच्या मर्यादा लक्षात येतात त्यादृष्टीने अनुवादामुळे स्वतंत्र चिंतन आणि स्वतंत्र सृजनलेखन कार्यास गती मिळते. सृजनात्मक साहित्याचा संबंध समाज आणि संस्कृतीशी असतो. त्या अनुषंगाने त्या सृजनशील लेखनाचा अनुवाद करतांना देखील संस्कृतीशी जवळचा संबंध येतो. किंबहुना एका भाषिक संस्कृतीचे दुसऱ्या भाषिक संस्कृतीत येणे यालाच अनुवाद प्रक्रिया असेही म्हणता येईल. भारतीय संस्कृती विविधतेने नटलेली आहे. संस्कृती भाषा आणि साहित्य हे एक वर्तुळ आहे. तेव्हा अनुवादकाने या वर्तुळाच्या एका बिंदुपासून प्रारंभ करून अनुवादाचा प्रवास पुर्ण

करणे आवश्यक असते. अर्थात ज्या भाषेतील साहित्याचा अनुवाद करावयाचा असेल त्या भाषेचा, समाजाचा, संस्कृतीचा खोलवर असा परिचय करून घेणे आवश्यक ठरते.

अनुवादक हा वेगवेळ्या भाषांमधील साहित्याचा जेव्हा अनुवाद करतो तेव्हा त्याच्याकडून दोन संस्कृतींना जोडण्याचे कार्य पार पडत असते दोन वेगवेगळ्या भाषांचे ज्ञान, जीवन पध्दतीचे ज्ञान, समाजव्यवस्थेचे ज्ञान त्या अनुवादकाला असल्यामुळे जणू अनुवादक एक सांस्कृतीक चळवळीमध्ये सहभागी होतो. एक सांस्कृतीक दूत म्हणून काम करतांना अनुवादकास अनेक अडचणी येतात कारण वेगवेळ्या संस्कृतीमध्ये भेद, आव्हान, समस्या याची जाण नसेल तर त्या अनुवादाला योग्य न्याय देता येऊ शकत नाही. अनुवादक हा केवळ दोन वेगवेगळ्या भाषेचा तज्ज्ञ असला म्हणजे काम होत नाही तर उत्तम वाचक, संवेदनशील, मर्यादा ओळखून संस्कृतीचा परिचय असणे आवश्यक आहे. अनुवादक साहित्याचा अनुवाद करीत असतो तेव्हा त्या साहित्याला नवी दिशा देतांना भावनिक व वैचारिक पातळीवर विचार अनुवादकाला करणे आवश्यक आहे प्रत्येक साहित्यातील वैशिष्ट्यानुसार त्यातील भावविश्वात बदल होत असतो. सूक्ष्मपणे त्या भावतरंगांना ओळखून अनुभूतीच्या नाविन्यपूर्ण क्षेत्राचा अभ्यास अनुवादकासाठी आवश्यक आहे.

अनुवादकाला लेखकापेक्षा वेगळी भूमिका पार पाडावी लागते त्याचे कार्य वेगळ्यापध्दतीचे असते. लेखक जेव्हा लेखन करतो तेव्हा त्याला अभिव्यक्तीचे पूर्ण स्वातंत्र्य असते. सृजनशील लेखन करणाऱ्या लेखकास किंवा प्रतिभासंपन्न लेखकास मुक्तपणे लिहणे ही एक तळमळ असते. तसे स्वातंत्र्य अनुवादकाला मात्र नसते. कारण अनुवाद प्रक्रियेत अभिव्यक्ती पासून अनुभूतीकडे प्रवास असतो त्याची जाण अनुवादकाला सतत ठेवावी लागते. तसेच लेखन आणि अनुवाद या दोघांमधील प्रेरणा भिन्न असतात. लेखन संपल्यानंतर अनुवादाला प्रारंभ होतो. कधी कधी साहित्यातील आशयाचा समाजावर विघातक परिणाम होणार असेल तर तसे साहित्य अनुवादासाठी निवडावे की नाही हा प्रश्न देखील अनुवादला समोर उभा राहतो. तेव्हा तारतम्य भाव जपून अनुवादाची पध्दत, तत्व पाळून अनुवाद प्रक्रिया पार पाडणे आवश्यक आहे. कधी तरी अनुवादकास काही प्रमाणात किंवा काही ठिकाणी स्वातंत्र्याची गरज भासत असते कारण अनुवादकाला त्या साहित्यकृतीला अधिक निर्दोष करून वाचकासमोर आणावयाचे असते. सृजनात्मक साहित्याच्या वेगवेगळ्या वाङ्मय प्रकारांचा अनुवाद करतांना अनुवादकास वेगवेगळ्या अडचणींना सामोरे जावे लागते. त्यादृष्टीने लेखक आणि अनुवादक यांच्यात सामंजस्य असणे आवश्यक असते लेखकाने अनुवादकाच्या अडचणी जाणून घेतल्या पाहिजे केवळ भाषिक ज्ञानाच्या जोरावर सृजनशील साहित्याच्या अनुवादाला योग्य न्याय देता येत नसते.

साहित्याचा उद्देश मानवी मनाला अधिक समृद्ध, उदात्त, संवेदनक्षम करणे व त्याचा सकारात्मक परिणाम समाजावर व्हावा हा असतो तोच उद्देश ही अनुवादाचा देखील असतो. साहित्य हे जीवनमान आहे साहित्य हे जीवनाच्या कुशीतूनच जन्माला येते. मानवी

जीवनातील शाश्वत मूल्यांवरच साहित्याची उभारणी झालेली त्यामुळेच माणसा-माणसांमधील हितसंबंध, भाव-भावना, यांचे देखील साहित्यामधून केलेले असते. साहित्याचा जीवनाशी अनुवादक साहित्याला नित्यनूतन चिरंतन ठेवत असतो. अनुवादक प्रक्रियेतून हे अबाधित ठेवण्याची जबाबदारी अनुवादकाची असते.

साहित्यात समाजदर्शन किंवा जीवनदर्शन घडणे अपरिहार्य आहे. जीवन अर्थपूर्ण जगणे हा जसा जीवनाचा क्रम-नियम आहे तसेच साहित्याच्या बाबतीत देखील म्हणता येईल की, साहित्य जगणे व त्याचा अर्थ लावणे असे वैशिष्ट्य जर का साहित्यलेखनाच्या बाबतीत स्वीकारले तर त्या साहित्याचा संबंध केवळ मानवी जीवन, समाजाशी न राहता त्याला वैश्विक रूप प्राप्त व्हायला वेळ लागत नाही. कारण शेवटी साहित्य हे अखिल मानवी मनाला स्पर्श करण्याचे प्रयत्न करीत असतो. मानवीजीवनातील गुंतागुंत, प्रश्न-समस्या त्यावरील उपाय या सर्व बाबींना मांडणे साहित्यात आवश्यक आहे त्या अनुषंगाने असे मांडता येईल की, साहित्याचा जो उद्देश आहे तोच उद्देश ही अनुवादाचा असतो. दोघांच्या बाबतीत एक साम्य असे की, संस्कृती, मानवता, भाषा यांना जोडण्याचे काम त्यांना करावयाचे आहे. भिन्न भिन्न संस्कृती, भाषा यांनी ओळख करून देण्यासाठी दुसऱ्या म्हणून अनुवादक काम करीत असतो. साहित्य संस्कारातून मानवी मनात अधिक विशाल, व्यापक, आणि मानवता माणूसकीच्या अधिक जवळ जात असते. अनुवाद प्रक्रिया पार पाडीत असतांना मात्र अनुवादकाला काही बंधने पाळावी लागतात.

सृजनात्मक साहित्याची अनुवाद प्रक्रिया म्हणजे अनुवादक समोर मोठे आव्हान असते विविध विषयांचे ज्ञान, मानवी मनाचे पैलू, जिज्ञासा, पूर्वग्रह मुक्त दृष्टिकोण, भिन्न-भिन्न संस्कृतीमधील आव्हाने, मर्यादा या सर्व गोष्टी ओळखून त्याचे पदर सांभाळून मूळ आशयाला बाधा न लागता अनुवादकाला अनुवादाचे कार्य पार पाडावे लागत असते. कारण अनुवाद हे ज्ञान व्यवहाराचे एक प्रभावी माध्यम आहे. आज त्याची नितांत आवश्यकता आहे. आजच्या जागतिकीकरणाच्या काळात सामाजिक, सांस्कृतिक अभिसरणासाठी अनुवादाचे योगदान महत्वपूर्ण ठरणार आहे.

संदर्भ ग्रंथ :

१. साहित्य विचार : भालचंद्र खांडेकर.
२. अभिनव काव्य प्रकाश : रा. श्री. जोग.
३. साहित्याची भाषा : भालचंद्र नेमाडे.
४. ऐहिक माझे : संपा. डॉ. शेषराव मोहिते.
५. साहित्यशास्त्र : स्वरूप आणि समीक्षा : डॉ. वसंत पाटणकर.